

IMF, Dünya Bankası ve Türkiye

Uluslararası ekonomi kuruluşları.

Bretton Woods Sistemi

Büyük Buhran ve İkinci Dünya Savaşı'nı yaşayan batı ülkeleri, 1930'lu yılların ekonomik milliyetçiliğine geri dönüşü engelleyip ekonomik kalkınma ve tam istihdam politikalarına geçtikleri bir sürece girdi. Bunu elde etmek için atılması gereken ilk adım istikrarlı bir dünya ekonomik düzeni kurmaktı. Bunun için de iyi işleyen bir uluslararası para sisteminin kurulması gerekiyordu. İngiltere'nin Beveridge Planı, Fransa'nın kurduğu planlama komisyonu ve ABD'nin 1946 İstihdam Kanunu'na geçişi hükümetlerin ekonomiye müdahalesini ve refah devleti inşası çabalarını temsil etmekteydi. Bu minvalde atılan en önemli adım 1944 yılında yapılan Bretton Woods Konferansı oldu. Konferansla birlikte anılan Bretton Woods sistemi, ABD-İngiltere ortaklığı yeni bir dünya düzeni getirmiştir. Bu sistemde 1930'ların ekonomik milliyetçiliğini ve yıkıcı rekabetçi politikalarını önlemek için, hükümetler ulusal ekonomik hizmetlerini izlemede özgürlüğe sahip olmuş ve parasal anlamda sabit kur sistemi benimsenmiştir. Sistem yerel özerklik ve uluslararası normlar arasındaki uyumsuzluğun bir çözümü olarak planlandı. Buna göre, Klasik Altın Standardı'nda oluşturulan kambiyo kuru istikrarı için yerel ekonomik faaliyetlerin ikinci plana atılması ve iki savaş arası dönemin bir özelliği olarak, uluslararası istikrarın yerel özerk politikalara feda edilmesine dayanıyordu. Bu sistem hükümetlerin uluslararası parasal istikrarı bozmadan yerelde Keynesyen büyüme teşvik politikalarının uygulamasına izin vermektedir. Bu anlamda bu sisteme küresel keynesyencilik de denmektedir.

Bretton Woods sisteminde uluslararası para sistemi dolara dayalı altın-değişim standardı üzerine kuruldu. Buna göre ABD, dolar altın kurunu 35 dolarda tutma vaadi ile uluslararası hegemon olmanın sorumluluğunu yerine getireceğini taahhüt etmekteydi. Böylece dolar, altından daha değerli uluslararası konvertibl bir ticaret aracı haline geldi. Sistemin uygulanmaya başlaması ile, uluslararası ticarete İngiliz hegemonyası altındaki klasik altın standardı döneminde görülen artıştan daha büyük bir artış yaşandı. Sistemin kusursuz işlemesi için üç temel uluslararası kuruluş düşünülmüştü. Konferans sonrası, Bretton Woods İkizleri olarak adlandırılan, Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Dünya Bankası ve bunların yanında Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO) kuruldu. IMF'nin amacı, para sisteminin işleyişini denetlemek ve ödemeler dengesi sorunları yaşayan ülkelere orta vadeli kredi sağlamak iken; Dünya Bankası'nın amacı ise, IMF'yi desteklemek ve savaş sonrası ülkelere finansman kaynağı sağlayarak küresel ekonomik kalkınma ve refahın sağlanmasına yardımcı olmak olarak belirlenmiştir. Uluslararası Ticaret Örgütü (ITO)'nun kurulması ise 24 Mart 1948 tarihli Havana Tüzüğü ile gerçekleşmiştir. Örgütün amacı uluslararası ticaret kurallarını ve diğer uluslararası ekonomik konuları belirlemektir. ITO kısa ömürlü oldu ve 1995 yılında kurulan Dünya Ticaret Örgütü (WTO)'ya dönüştü. Öte yandan, sistemin en önemli kusuru, ABD ekonomisini dünya ekonomik büyümesinin lokomotifine haline getirmesiydi. ABD para politikasını dünyanın para politikası haline getiren bu sistemin işleyişi ise tamamen dolar arzına bağlıydı. Nitekim, Klasik Bretton Woods sistemi 1958'den 1964'e kadar sürdü. Sonraki süreçte ise doların rezerv para özelliği kazanmasıyla sistemin yerini dolar hegemonyası aldı.

IMF

Bretton Woods Konferansı'nda müzakereci ülkeler, savaş sonrası dönemde ihtiyaç duyulan ilk politikanın; uluslararası likiditenin, önceden düzenlenmiş borçlanma imkanları kullanılarak artırılması olduğu konusunda hemfikir oldiler. Buna göre, her ülkenin katkısı olan, ulusal para birimlerinin ve değerli altınların farklı koleksiyonlarını temsil eden IMF

sistemini buldular. Bretton Woods sistemi aynı zamanda bir istikrar fonu (üye ülkelerin katkıda bulunduğu bir para havuzundan oluşan bir kredi mekanizması) da yarattı. Bretton Woods sistemine katılan her ülkeye, büyüklüğü küresel ekonomideki görece büyüklüğüne tekabül eden toplam fondan (kota adı verilen) bir pay ayrıldı. Daha sonra her ülke kendi kota miktarı kadar fona katkıda bulundu ve yüzde 25'ini altın, yüzde 75'ini ulusal para biriminde ödedi. Dünyanın en büyük ekonomisi olan ABD, 2,75 milyar dolarlık katkıyla en büyük kotaya sahipken, İngiltere, 1,3 milyar dolarlık katkıyla ikinci en büyük kotaya sahip ülke oldu. Diğer hükümetlerin çok daha küçük kotaları vardı; örneğin Fransa'nın kotası yalnızca 450 milyon dolarken, Panama'nın kotası yalnızca 0,5 milyon dolardı. 1944'te istikrar fonu toplam 8,8 milyar dolar olarak hesaplanmıştı. Bir hükümet, ödemeler dengesi açığıyla karşılaştığında fondan yararlanabilecekti. Bu sistemin, küçük bir ödeme açığı durumunda para birimini devalüe ederek veya ithalata engeller koyarak yanıt verme ihtiyacını ortadan kaldıracağı düşünülüydü. İlk döviz kurları ve daha sonra yapılan değişikliklerin çoğu IMF tarafından onaylanmak zorundaydı ve bu, bir ülkenin ödemeler dengesinde karşı karşıya kaldığı "temel bir dengesizlik" olması şartıyla yapılacaktı. Anlaşma maddeleri aracılığıyla, açık veren ülkelere sunulan güvenilir ulusal para rezervleri kaynağı sağlama girişiminde bulunuldu. Her üyenin para havuzuna yaptığı katkı, üyenin ne çekebileceğini ve IMF'deki oy gücünü belirleyen kota tarafından belirlendi.

1920'lerin klasik altın standardı para sistemlerinin işlememesinin sebebi olarak yönetim sorunu görüldüğünden IMF, Bretton Woods sistemine çok taraflı bir işbirliği için gerekli mekanizmayı sağlamakla görevlendirildi. Böylece yönetim sorunu çözülecek ve parasal ilişkilerde tutarlılık sağlanacaktı. Fon ana sözleşmesine göre, IMF'in kuruluş amaçları şu şekilde sıralanabilir:

1. Uluslararası para sorunları konusunda danışma ve işbirliğini sağlayacak geçici olmayan bir kurum vasıtasıyla, uluslararası parasal işbirliği teşvik etmek,
2. Uluslararası ticaretin gelişmesini ve dengeli büyümesini kolaylaştırmak yoluyla yüksek istihdam ve reel gelir seviyelerinin artışı teşvik etmek ve üye ülkelerin verimli kaynaklarının gelişmesine katkıda bulunmak,
3. Kambiyo istikrarını teşvik etmek, üyeler arasında kambiyo ilişkilerini temin etmek ve kambiyo kuru düşüşlerini önlemek,
4. Üye ülkelerin kendi aralarında yaptığı cari işlemlerin yürütülmesini sağlamak için çok yönlü bir ödemeler sistemi kurmak ve uluslararası ticaretin gelişmesini engelleyen kambiyo kontrollerinin kaldırılmasını sağlamak,
5. Net uluslararası ödemeleri karşılamak için yeterli finansman olmadığında ödemeler dengesi sorununu çözmek için ülkelere kredi sağlamak ve böylece ülkelere politika programları tasarlamalarına yardımcı olmak,
6. Üyelerin uluslararası dış ödemelerindeki dengesizlikleri azaltmak ve süresini kısaltmak.

IMF, gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin makroekonomik değişkenleri (GSYİH, enflasyon oranı vb.) konusunda tahminlerde bulunmaktadır. Bu nedenle, birçok bölgesel görünüm raporu yayınlamaktadır. Örneğin, Dünya Ekonomik Görünümü Raporu küresel beklentilere ilişkin, Küresel Finansal İstikrar Raporu finansal piyasalara ilişkin ve Mali İzleme Raporu kamu maliyesindeki gelişmelere ilişkin değerlendirmeler içermektedir. Bu, IMF'in çok taraflı gözetim aktivitesi olarak bilinmektedir. IMF ayrıca kapasite geliştirme aktivitesi kapsamında, üye ülkelerin daha iyi ekonomik kurumlar oluşturmaları ve insan kapasitelerini güçlendirmeleri için teknik yardım ve eğitim hizmetleri sağlamaktadır.

IMF'nin kuruluş amacı; kur istikrarının teşvik edilmesi, üye ülkeler arasında ticareti kolaylaştırıcı ödemeler sistemi kurulması ve ödemeler dengesizliğinin giderilmesiydi. IMF, zamanla uluslararası para sistemi için daha önemli bir etkiye sahip olmuştur. İlk dönemlerde savaşın yıkıcı etkisini gidermeye çalışan Avrupa ülkelerine mali yardım

sağlarken, ilerleyen yıllarda gelişmekte olan ülkelere kredi sağlayan, yapısal uyum ve finansal istikrar hedefleriyle borçlandıran bir kuruluşa dönüştü. Bu ülkelere yönelik, ödemeler dengesi açıklarının giderilmesi, sermaye birikim modelleri oluşturulması için kaynak aktarımı ve serbest piyasa ekonomisine geçişi hızlandıracak ithalat politikalarının uyumlaştırılması için kredi destekleri verilmesi görevleri de üstlenilmiştir.

Buna göre IMF, 1950'li yıllarda, ödemeler dengesi güçlüğü çeken ülkelere yardım etme, döviz kuru sistemi ve uluslararası para koordinasyonu sağlama görevlerini yerine getirmiştir. Pratikte, savaş sonrası dönemden hemen sonra IMF'nin yardımı sınırlı kaldı. Dünya Bankası'na benzeyen IMF, özellikle fon sıkıntısı çekmeye başladı. Sonuç olarak, ulusal ödeme dengesi, Marshall Yardımı ve ABD ihracat sermayesi tarafından ve fazlalık statüsü elde edilene kadar dolar değişimine ara verilerek halledildi. Ayrıca, 2. Dünya Savaşı'ndan 30 yıl sonra, ülkeler arasında genel bir refah ve büyüme yaşandı ve bu, birçok ülke için ödemeler dengesi zorluklarını dış yardımdan bağımsız olarak yönetilebilir hale getirdi. ABD hegemonyasının devam ettiği ve doların rezerv para olarak kullanıldığı süreçte IMF, üye ülkelerin likidite sorunlarını aşmak üzere kısa vadeli destek kredileri sağlama işlevini üstlenmiştir. Sonraki yıllarda ise gelişmiş ülkeler için uluslararası rezerv yönetimi ve kur yönetimi arasındaki eş güdümü kolaylaştırıcı bir rol üstlenmiştir. 1960'lı yıllardan itibaren ise, enflasyon sorunu yaşayan ülkelere sabit kura dayalı istikrar politikaları uygulamalarını öneren IMF; 1980'li yıllardan itibaren ortaya çıkan küreselleşme ile liberalizasyon politikaları uygulamaya başlamıştır.

1960'lı yılların sonlarından itibaren ABD, yaşadığı dış ticaret açıkları ve bütçe krizleri sonrası Bretton Woods sistemin temelini oluşturan altına dayalı dolar sorumluluğunu daha fazla yerine getirememeye başladı. Sistemin ihtiyacı olan para arzını sürdürebilmek amacıyla doları ikame edebilecek bir para birimi arayışına girildi. Bu doğrultuda, 1963 yılından beri çalışmaların sürdürüldüğü Özel Çekme Hakları (Special Drawing Rights - SDR) sistemi yürürlüğe girdi. 1970'te uygulanmaya başlanan SDR sistemi, IMF'yi uluslararası bir merkez bankası gibi düşünerek, açacağı hesapları ve kredileri de SDR cinsinden ifade etmeye başlamıştır. Bu bakımdan SDR hem bir uluslararası para birimi hem de bir kredi türü olarak sunulmuştur. Süreç içerisinde birçok para birimi altın karşısında değer kaybettikçe SDR değeri de yükselmeye başladı bunu takiben SDR'nin altına endekslenmesinden vazgeçilip "sepet tekniği" adı verilen yeni bir değerlendirme şekli geliştirildi. Sepet tekniğine göre, SDR'nin değeri gelişmiş 16 batılı ülkenin paralarının belirli oranlarda birleşmesiyle hesaplanmaya başlandı. Buna rağmen, SDR çok geç ve yetersiz miktarda uygulandığından aşırı altın talebini karşılamakta yetersiz kaldı ve sonuç olarak Bretton Woods Sistemi'nin çöküşünü engellemedi. SDR, fiziki bir varlığı olmamasına rağmen, bir para birimi olarak halen kullanılmaktadır. IMF'nin dışında, Dünya Bankası, Birleşmiş Milletler, Afrika Kalkınma Bankası, Arap Parasal Fonu, Asya Kalkınma Bankası, Uluslararası Denkleştirme Bankası, İslâm Kalkınma Bankası, İsviçre Milli Bankası ve Uluslararası Tarımsal Kalkınma Fonu (IFAD) gibi bazı uluslararası ve bölgesel kuruluşlar tarafından da bir hesap birimi olarak kullanılmaktadır. Bunun yanında, sabit kur sistemini benimseyen bir grup ülke de ulusal paralarını SDR'ye bağlamıştır.

Dünya Bankası

1945'te Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) ismiyle kurulan ve daha sonra Dünya Bankası ismini alan kuruluş, 1947'de BM'nin özerk uzman organizasyonlarından biri olma özelliğini kazanmıştır. Banka, kuruluşunda günümüze kadar geleneksel krediler, faizsiz krediler ve hibeler yoluyla 12.000'den fazla kalkınma projesine fon sağlamıştır. Sözleşme gereğince Dünya Bankası üyeliği için IMF'ye üye olmak gerekmektedir. Üye ülkeler ile ilişki kamu kesimi üzerinden sağlanır. Öyle ki üye ülkelerle ilişkisini hazinenin "mali ajan" olarak tayin ettiği, Merkez Bankası veya benzeri mali yönetimin üst düzey kurumlarından biri ile yürütmektedir.

Günümüzde 184 ülke Dünya Bankası'nın üyesidir. Bunlardan 11'i, Banka sermayesinin %55'ine sahiptir. Türkiye'nin sermayedeki payı ve oy gücü ise %0,5 düzeyindedir. Süreç içerisinde barındırdığı beş ana kurum ile bir grup haline gelerek Dünya bankası grubu adını almıştır. 1945 yılında kurulan Uluslararası İmar ve Kalkınma Bankası (IBRD) etrafında; 1956 yılında kurulan Uluslararası Finans Kurumu (IFC), 1960 yılında kurulan Uluslararası Kalkınma Birliği (IDA), 1965'te kurulan Uluslararası Yatırım Anlaşmazlıkları Çözüm Merkezi (ICSID) ve son olarak 1985 yılında kurulan Çok Taraflı Yatırım Garantisi Ajansı (MIGA) Dünya Bankası grubunu oluşturmuştur. Bu kurumların görevleri şu şekildedir: IBRD finansal kalkınma ve politika finansmanını sağlar, IDA sıfırdan düşük faizli krediler ve hibeleri sağlar, IFC özel sektör yatırımlarını harekete geçirir ve tavsiyelerde bulunur, MIGA politik risk sigortası sağlar ve son olarak ICSID ise yatırım anlaşmazlıklarına çözüm bulur.

IMF ve Dünya Bankası, BM sistemine dahil olarak çalışan ve aynı hedefi paylaşan kuruluşlardır. Temel hedefleri üye ülkelerde yaşam standartlarını yükseltmektir. Bu hedeflere ulaşma yöntemleri birbirlerini tamamlayıcı niteliktedir. IMF makroekonomik konulara yoğunlaşırken, Dünya Bankası uzun vadeli ekonomik kalkınmaya ve yoksulluğun azaltılmasına odaklanmaktadır. Dünya Bankası, üye ülkelerin kalkınma sağlayıcı sektörlerde reformlar yapmalarına veya buna yönelik projeleri uygulamalarına yardımcı olma amaçlı teknik ve finansal destek sağlayarak uzun vadeli ekonomik kalkınmayı ve yoksulluğun azaltılmasını hedeflemektedir. Daha çok uzun vadeli programlar üzerinden yardım paketleri açıklayan Dünya Bankası, kaynaklarını hem üye ülkelerin katkılarından hem de tahvil ihraçları yoluyla karşılamaktadır. Kredi politikalarının bir diğer belirleyici özelliği, az gelişmiş ülkelerin hammadde kaynaklarının yönetimine odaklanmasıdır. Bu yönetim politikası mevcut doğal kaynakların işlenmesini ve ihtiyaç duyulan elzem kaynakların teminini içermektedir. Banka, yönetiminde oy çokluğuna sahip sermayenin politikaları istikametinde, az gelişmiş ülkelerde kredi verilmesi veya desteklenmesi gereken sektörleri belirlemektedir.

Prensip olarak, Dünya Bankası, ticari yardım yoluyla üçüncü dünya ülkelerinin kalkınması için büyük bir finansman kaynağı sağlar. Ancak, üçüncü dünya ülkeleri şimdiye kadar Dünya Bankası finansman kaynaklarından yeteri kadar yararlanamamıştır. Birleşmiş Milletler (BM)'nin ve üçüncü dünyanın artan baskısı nedeniyle BM'nin Uluslararası Kalkınma Ajansı (IDA) bünyesinde 'yumuşak krediler' olanağı ancak 1960'ta kuruldu. İşin aslı, üçüncü dünya ülkelerinin kalkınma yardımı konusunda Dünya Bankası'ndan pek bir şey alamadığıydı. Aynı dönemde üçüncü dünya ülkelerinin aksine, Avrupa ve Japonya'nın ekonomik toparlanması Marshall Yardımları, ABD yatırımları ve diğer destekleyici korumacı tavizler olarak desteklendi.

Kuruluş aşamasında, savaştan çıkmış Avrupa'nın imarı ve kalkınmasının finansmanını sağlamak için kurulması düşünülen Dünya Bankası, Keynes'in karşıt görüşüne rağmen, kalkınma projelerinin finansmanını sağlayan uluslararası bir finans kuruluşu olarak tanımlanmıştır. Öte yandan, esas amacın İkinci Dünya Savaşı sonrası iki kutuplu dünya düzeninde Sovyet etkisinin kırılma çabası olduğu belirtilebilir. Kuruluşundan itibaren, 1946-1950 yıllarında daha çok Avrupa ve Latin Amerika devletlerine kaynak sağlarken, 1950'den itibaren dünya genelinde kalkınma projelerine kaynak sağlamaya başlamıştır. Yapılan kredi yardımlarının ilk şartı, bu borcun hükümetlerce veya üstlenici devlet tarafından geri ödeme garantisinin verilmiş olmasıdır. 1980 yılından itibaren yapısal uyum terimi etrafında şekillenen Dünya Bankası programları, dönemin şartları ile paralel olarak neoliberal düzlemde şekillenmiştir. Buna göre, makroekonomik müdahaleleri gündemine alarak az gelişmiş ülkelere borç finansmanı için; ihracatın artırılması ve kamu varlıklarının özelleştirilmesi gibi politikalar önermiştir. Günümüzde ise ağırlıklı olarak sürdürülebilir kalkınma ve küresel ortaklıklar konularına odaklanmaktadır.

IMF ve Dünya Bankasının Türkiye Ekonomisindeki Yeri (1923-1960)

Mustafa Kemal Atatürk döneminde, Türkiye Cumhuriyeti'nin ekonomi politikasının temeli ekonomik özgürlük üzerine kurulmuştur. Bu hedefe ulaşmanın yegâne yolu olarak ise sanayileşme görülmüştür. Ekonomik bağımsızlığın sembolü olarak da "sağlam para" politikası izlenmiştir. 1920'lerin klasik iktisadi doktrinlerini takip etmek sureti ile Atatürk dönemi para politikalarının temel amacı, öncelikli olarak bütçe dengesi ve yerli paranın değerini koruyarak enflasyonu önlemek olmuştur. Denk bütçe + sağlam para formülü para ve maliye politikalarının temelini oluşturmuştur. Bu dönemde, enflasyonun en önemli nedeni olarak emisyon görülmüştür. Bu minvalde, ekonomik bağımsızlık anlayışının bir tezahürü olarak 1930'da kurulan Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB)'nin para arzı artışı kontrol altında tutulmak sureti ile (1919-1938 arasında para arzında yalnızca %20 artış olmuştur) deflasyonist bir para politikası izlendiği görülmüştür. Öte yandan, ekonomik bağımsızlığın ilk şartı görülen sanayileşme için gerekli olan ithal tüketim malları, ekipman ve hammadde ihtiyaçların karşılanması için yeterli döviz stokunun olmaması bu hedefin önündeki en büyük engel olmuştur.

Yeterli yerli sermayenin olmamasının yanında Büyük Buhran'ın ülkede yarattığı yıkıcı ortam ve Sovyet etkisi ile 1930'lu yıllarda Devletçi Sanayileşme modeli benimsenmiştir. Büyük Buhran sonrası dünya genelinde artan Keynesyen politikalara paralel olarak gelişen bu büyüme politikasının benzerlerinden en önemli farkı; diğerlerinin aksine, var olan kapasiteyi canlandırmaktan ziyade en baştan endüstriyel üretim kapasitesinin oluşturulması gerekliliğidir. Devletçi Sanayileşme modeli ile hedeflenen, iç pazarın büyütülmesi, uygun koşullar altında hammadde tedarik etmek, nitelikli iş gücü sağlamak ve ortak girişimler kurarak sermaye transferi yaratmak olmuştur. Sonuç olarak 1939 yılına kadar sanayi sektörü yıllık %10 büyüme ortalaması yakalamıştır.

Atatürk sonrası dönemde İkinci Dünya Savaşı süreci ve sonrasındaki gelişmeler neticesinde kurulan yeni dünya düzeninde Türkiye batı bloğunda yer almak durumunda kalmıştır. Cumhuriyet'in ilk yıllarında stratejik ortağı olan Sovyetler Birliği'nin Misak-ı Milliye tehdit eden Boğazlar, Kars ve Ardahan üzerindeki talepleri buna etken sebepler arasında sayılabilir. Batı bloğunda yer alan Türkiye, Bretton Woods sisteminin getirdiği düzenleyici tüm uluslararası kuruluşlara üye olma çabasına girmiştir. Sürecin ne önemli gelişmesi hiç kuşkusuz ABD Başkanı Harry Truman'ın ortaya attığı Truman Doktrini ve Marshall yardımları olmuştur. Sırasıyla, Avrupa'da Sovyet etkisinin ilerleyişi durdurmak ve savaştan yıkımla çıkmış Avrupa ülkelerinin yeniden inşasını hedefleyen bu planlarda Türkiye, coğrafi konumu gereği, kritik bir rol oynamıştır. Ancak, bu süreç Türkiye ekonomisinin ve dış politikasının tamamen ABD kontrolüne girmesine neden olmuştur. 1947'den itibaren Türkiye ekonomisi, ağırlıklı olarak ABD hükümet yetkilileri, IMF ve Dünya Bankası (o dönemde IBRD)'nin önerileri doğrultusunda şekillenmiştir. Öncelikli beklentiler çok sesli toplum ve demokratikleşme olmuş, bunun devamında da çok partili hayata geçiş süreci yaşanmıştır. Bu dönemde devletçi ekonomi politikaları yerini liberal ekonomi politikalarına bırakmıştır. Buna göre, dışa kapalı ve korumacı devlet modelinden; özel sektöre ağırlık veren, serbest dış ticaret rejiminin benimsendiği dışa açık bir ekonomi modeline geçilmiştir.

Savaş sonrası para politikası olarak en önemli gelişmelerden biri, Türk lirasında dolara karşı yapılan devalüasyon olmuştur. Buna göre, %116 artışla 1 doların değeri 1,3 TL'den 2,8 TL'ye çıkarılmıştır. Bunun ilk nedeni, dünya ekonomik trendlerini takip ederek dış ticaret açığını kapatma çabası olarak görülebilir. İkinci nedeni ise üyesi olunan IMF'nin sabit kur politikasına uyma zorunluluğuna girmeden böyle bir hamleyi yapmak olmuştur. Zira, IMF'nin sabit kur rejiminde yerli para birimi %10'dan fazla devalüe edilememektedir. Türkiye 1947 yılında üye olduğu IMF ile günümüze

kadar 19 Stand-By anlaşması yapmış ve karşılığında 56,9 milyar dolar destek elde etmiştir. Bu destek miktarının 49,6 milyar dolarlık kısmı kullanılabilmiştir. Türkiye’de 1950’li yılların sonlarına doğru büyüyen dış ödeme güçlükleri, piyasa dengesizlikleri ve enflasyonun artması, IMF destekli istikrar paketlerinin kullanılmasına zemin oluşturmuştur. Buna göre Türkiye’nin dış borç stoku 1940-1950 arasında azalarak artan bir grafikte ilerlerken, özellikle 1960’lı yıllardan itibaren artarak çoğalan bir seyir izlemiştir. 1970’lerin çalkantılı iç ve dış politikalarının (Kıbrıs meselesi ve iç politik istikrarsızlık) katlanarak arttığı görülmüştür.

Ekonomi politikalarında yaşanan en keskin viraj ise, ABD’nin Avrupa ekonomi programı kapsamında Türkiye’ye biçilen rolün ağır sanayiye yönelmek yerine gelişmiş Avrupa ülkelerine hammadde sağlamasını talep etmeleri olmuştur. Buna göre, Türkiye’nin özellikle emek yoğun tarım sektörüne yoğunlaşarak Avrupa’nın bu yöndeki ihtiyacını karşılaması beklenmekteydi. Bu kısıtlamalara rağmen 1950-1960 döneminde sanayileşme yönünde önemli adımlar da atılmıştır. Hidroelektrik santralleri ve barajlar ile enerjide bağımlılığını azaltmaya çalışan Türkiye, büyük alt yapı yatırımlarını da Dünya Bankası’ndan güç bela aldığı krediler ile gerçekleştirme gayretine girmiştir.

Savaş sonrası yaşanan ikiz açık (bütçe ve dış ticaret açığı) ve 1930’lu yılların para politikalarının zıddı olarak tercih edilen para arzı artışları ülke ekonomisini enflasyonist bir sürece sürüklemiştir. 1946’da IMF’nin istikrar programları uygulanmasına rağmen çözülemeyen enflasyon problemi Türkiye ekonomisinin kronik bir sorunu haline gelmiştir. 1950’li yılların sonunda Dünya Bankası’nın talepleri doğrultusunda, hızla artan dış borçların da olumsuz etkisi altına girilmesi sebebiyle, IMF ile anlaşma imzalanmıştır. 1958 İstikrar Tedbirleri anlaşması ile IMF, TL’nin devalüasyonuna onay vermiştir. Böylece %220’lik bir artışla 1 dolar 9 TL olacak şekilde döviz kuru sabitlenmiştir. 1958 yılında IMF ile yapılan bu istikrar programının para ve maliye politikalarında genel itibari ile; daha fazla liberal iç ve dış ticaret politikaları uygulamak, para arzının ve kamu harcamalarının kısılması, Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) tarafından üretilen mal ve hizmetlerin fiyatlarının artırılması istenmiştir. Ayrıca, hükümetin sermaye yatırımlarının programlanmasının gerektiği belirtilmiştir. Bu program kapsamında, IMF’den 25 milyon dolar, OECD’den 75 milyon dolar ve ABD’den 100 milyon dolar yabancı kredi tahsis edilmiştir. Bununla birlikte, 500 milyon doları bulan dış borçların yapılandırılması sağlanmıştır. Ancak, IMF ile çıkan anlaşmazlıklardan dolayı bu program tamamlanamamıştır.

Öte yandan, Türkiye-Dünya Bankası kredi ilişkisinde başlangıç tarihi 1950 olmuştur. Banka, 1950 yılında Türkiye’ye liman ve silo yapımı projelerinin dış finansmanı için toplam değeri 16,4 milyon doları bulan iki kredi açmıştır. Liman ve Silo yapımı ile ilgili projenin amacı, Samsun’da, tamamen yeni bir liman inşa edilmesi ve altı adet mevcut daha küçük limanlar için de onarım ve iyileştirme faaliyetleri kapsamında ekipman temin edilmesine yöneliktir. Kredi, yeni limanın yapımı ile belirtilen küçük limanların iyileştirilmesi için gerekli olan malzeme ve ekipmanlar ile hizmetlerin yurt dışından kazanımını finanse etmek üzere kullanılmıştır. 1950’de IBRD tarafından projelendirilen limanın yapımı 1953 yılında başlamıştır ve 1962 yılında yapımı tamamlanıp, hizmete açılmıştır. Silo ve liman inşası projelerinin kredilerine ilişkin anlaşmaya varıldığı hafta Türk tarafı Dünya Bankası’nın isteği doğrultusunda iyi niyet göstergesi olarak dış ticaret rejimine ilişkin beş altı kalem mal dışında ihracatın tamamen serbest bırakılması ve hiçbir lisansa tabi tutulmaması kararını almıştır. Dünya Bankası’ndan alınan ilk kredilerden biri de yine 1950’de Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası’na verilen 9 milyon dolarlık kredi olmuştur.

Türkiye, 1950-1954 yıllarında Dünya Bankası’ndan toplamda 60,7 milyon dolarlık kredi temin etmiştir. Bu kredilerin %64,4’ü alt yapı yatırımları için, %6,4’ü tarım kesimi için ve geriye kalan %29,2’lik kısmı da Türkiye Sınai ve Kalkınma Bankası vasıtasıyla özel sektörün geliştirilmesi amacıyla proje bazlı olarak özel sektöre aktarılmıştır. 1954-1966

yıllarında Dünya Bankası ile herhangi bir kredi anlaşması yapılmamıştır. Dünya Bankası ile düzenlenen programların odak noktası genel itibari ile; makroekonomik istikrar, kamu kesimi mali yönetiminin iyileştirilmesi ve yapısal reformların desteklenmesi konuları olmuştur.

Recep YORULMAZ

KAYNAKÇA

COOPER, R. N., **The International Monetary System**, The MIT Press, Massachusetts, 1987.

CÖMERT, Hasan, “İmkansız Üçleme’den İmkansız İkilem’e: Bretton Woods Dönemi ve Sonrası Para Politikası”, **Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi**, C 34 S 1, 2016, s.115-136.

DE VRIES, M. G., “The IMF Fifty Years Later” **Finance & Development**, C 32, S 2, 1995, s.43-48.

GILPIN, Robert, **The Political Economy of the International Relations**, Princeton University Press, Princeton, New Jersey, 1987.

IGWE, Isaac O. C., “History of the International Economy: The Bretton Woods System and Its Impact on the Economic Development of Developing Countries”, **Athens Journal of Law**, C 4, S 2, Athens 2018, s.105-126.

KALAYCI, İrfan, “Atatürk Döneminde Parasal Politikalar: Çağdaş Türkiye Ekonomisine Etkileri”, **Mülkiye**, C XXXIV, S 266, 2010, s.109-124.

KEPENEK, Yakup, **Development & Structure of the Turkish Economy**, METU Press, Ankara, 2011.

N. BALAAM, David & VESETH, Michael, **Introduction to International Political Economy**, Pearson Education, New Jersey, 2001.

OATLEY, Thomas, **International Political Economy**, Routhledge, New York, 2019.

ÖZÇAM, M., “Uluslararası Para Fonu (IMF) ve Türkiye”, **Sermaye Piyasası Kurulu**, 2004.

ÖZKAYA, Hilmi M., “IMF’nin Değişen Rolü: Bretton Woods’tan Günümüze”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, C 2, S 2, 2009, s.102-117.

SOYAK, Alkan & EROĞLU, Nadir, “Türkiye’nin Kalkınma Anlayışının Dönüşümünde İmfdünya Bankası Yapısal Uyum Politikalarının Rolü”, **Globalization, Democratization and Turkey, Antalya, 27-30 Mart 2008, Bildiriler**, Akdeniz Üniversitesi Yay. s.526-535.

29/03/2025 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/imf-dunya-bankasi-ve-turkiye/?pdf=6017> adresinden erişilmiştir